

DRINGÓ-HORVÁTH IDA – MENYHEI ZSÓFIA

A nyelvkönyvpiac változásai – Nyelvkönyvcsaládokhoz kapcsolódó digitális tananyagok vizsgálata

ÖSSZEFOGLALÁS

A nyelvkönyvek és nyelvkönyvcsaládok a hazai nyelvoktatás alapvetően meghatározó elemei, ennél fogva elképzelhető, hogy a digitális tananyag- és eszközhasználatot is jelentősen befolyásolja a tankönyvkiadók ilyen irányú kínálata. Mivel Magyarországon kormányrendeleti szinten szabályozott az iskolai tankönyvellátás menete (16/2013. (II.28.) EMMI rendelet 27. § (6)), jelen kutatás a hivatalos tankönyvjegyzékben szereplő négy, illetve négy és hat osztályos középiskolai angol és német nyelvoktatásra ajánlott kiadványokhoz kapcsolódóan vizsgálja a tankönyvkiadók kínálatát, különös tekintettel a digitális elemekre. A kutatás vizsgálati módszereként az írásbeli kikérdezést használtuk strukturált szakértői interjú formájában, melyet a kiadói honlapok elemzésével egészítettünk ki. A tankönyvpiac változásaira koncentrált elemzés bemutatja, hogyan alakította át, tágitotta ki a tankönyvcsaládok hagyományos kereteit a digitális tanulási környezet. Az eredmények alapján valamennyi vizsgált tankönyvcsaládról elmondható, hogy többféle digitális elemmel egészül ki. A nyomtatott kiadványok gyakran megtalálhatók digitális formában is, és viszonylag magas azon tankönyvcsaládok aránya, ahol egy-egy hagyományosnak mondható elemnek kizárólag a digitális változata van jelen. A háttértárolón, fizetős módon elérhető tananyagok mellett vagy helyett jellemzőek az online elérésű anyagok, melyek sok esetben ingyenesen hozzáférhetők. A külföldi kiadványoknál nagyobb a digitális kiegészítő elemek aránya, s ez különösképp a módszertanilag előremutató digitális elemek számbavételekor feltűnő. Habár az angol mint idegen nyelv (Allen, 2015, 250. o.), az angol és a német tankönyvcsaládok között összességében nem találunk markáns különbséget. A szakreferensek válasza alapján a kiadók többsége tervezi a teljes digitalizálást, fejlesztési terveik között jellemzően a digitális tankönyv és további interaktív feladatok szerepelnek.

Kulcsszavak: *digitális tananyag, tankönyv/tankönyvcsalád, nyelvkönyv, nyelvoktatás*

1. BEVEZETÉS

1.1 A téma aktualitása és jelentősége a hazai nyelvoktatás szempontjából

a tankönyvtől független digitális tananyagokat részesítik előnyben

A világ számos oktatási rendszerében kulcsfontosságú feladatként fogalmazódik meg a digitális tananyagok megfelelő integrációja a tanítási-tanulási folyamatba. Egy 2002-ben kiadott UNESCO dokumentum szerint például az IKT eredményes iskolai alkalmazása három fő tényezőtől függ: (1) megfelelő infrastruktúra, (2) magas színvonalú digitális tartalmak, (3) a pedagógusok digitális felkészültsége (UNESCO, 2002). A második pillér jelentősége Magyarország Digitális Oktatási Stratégiájában is megjelenik, ahol az egyik fő beavatkozási területtel összefüggő cél, hogy „legyenek elérhetőek a diákok életkori sajátosságainak, igényeinek megfelelő elektronikus tananyagok, lehetőség szerint több, alternatív változatban.” (DOS, 2016, 16. o.).

Hogyan alkalmazkodik a tankönyvpiac a megváltozott igényekhez, körülményekhez? Mi a tankönyv szerepe a XXI. században? A tankönyvpiac várható alakulását taglalva Rösler már 2010-ben beszél az „igény alapú tankönyvcsalád” fogalmáról („Lehrwerk on demand”, Rösler, 2010, 1207. o.), mely elképzelés szerint a tankönyvcsaládok egyre inkább központi, illetve perifériás tananyagokból épülnek fel, amelyeket ki-ki saját igénye, oktatási céljai szerint kombinálhat. Mindeközben utal a már akkor többször megjelenő vitatémára a tankönyvpiac teljes digitalizálásának lehetőségeiről (Rösler, 2010), melyet nagyjából azonos időben több hazai publikáció is felvet (vö. Kaposi, 2012; Rónyai, 2012). Rónyai (2012) a tartós használatba adott tankönyvek kapcsán a következő változásokra hívja fel a figyelmet:

Van olyan kiadó, amelyik párhuzamosan jelenteti meg a nyomtatott és a digitális tankönyvet. Sőt, a digitalizált változat a tankönyv árának töredékébe kerül. A „tankönyv terjesztése” ebben az esetben az eléréshez szükséges jogosultságok kiadásából áll. Valószínű, hogy a jövő iskolájában egyre nagyobb szerepet kapnak a digitális tankönyvek, mint ahogy ma már a kötelező olvasmányokat is egyre többen keresik e-könyv formájában. (101. o.)

Ugyanakkor egyre több országban megfigyelhető az a tendencia, hogy a pedagógusok a viszonylag rugalmatlan, nehezen személyre szabható (digitális) tankönyvi tartalmak helyett a tankönyvtől független digitális tananyagokat részesítik előnyben (Buda, 2017; Godwin-Jones, 2016). Egy svéd tanárokat bevonó kutatás eredményei például azt mutatják, hogy habár a tanárjelöltek még leginkább a tankönyvre támaszkodnak tanóráik tervezésekor, tapasztaltabb kollégáik jellemzően „tartalékként” tekintenek a tankönyvi tananyagokra, melyeket egyre inkább független digitális anyagokra cserélnék (Allen, 2015).

A témához kapcsolódóan a hazai köz- és felsőoktatás digitális oktatását meghatározó kormányzati stratégiában a következőket olvassuk: „Magyarországon a helyzet még fordított: alapvetően tankönyvközpontú az oktatás, amelyet néhány pedagógus esetében kiegészít a digitális tartalmak belső készítésre épülő használata” (DOS, 2016, 41. o.). Ez utóbbi támogatását célozta meg a központi fejlesztés keretében, több ütemben zajló SDT (Sulinet

Digitális Tudásbázis) projekt (2003–2006),¹ melynek során megfelelően rendszerezett és jól kereshető digitális tartalmak adatbázisa jött létre, a rendszer használata azóta is folyamatban van. Az adatbázisra jellemző, hogy a benne található „tananyagokat, útmutatókat, tananyagelemeket a tanulók és a pedagógusok egyaránt használhatják tanórán és tanórán kívül is” (Czékmán és Fehér, 2017, 56. o.), a módszertani felhasználást pedig továbbképzésekkel igyekeztek elősegíteni a projekt során, de a tankönyvek és tankönyvcsaládok elsődlegessége megmaradt. Ennél fogva a hazai közoktatás szempontjából meghatározó jelentőségű a tankönyvek és a hozzájuk kapcsolódó digitális tananyagok vizsgálata, minőségi és mennyiségi tényezők feltárása.

*a tankönyv fogalma
oktatáspolitikai és oktatás-
technológiai változásokat
követve folyamatosan és
dinamikusan változik*

1.2 A témához kapcsolódó alapvető definíciók, hatályos rendelkezések és fontosabb kutatások

1.2.1 Terminológiai és besorolási nehézségek

A tankönyv fogalma oktatáspolitikai és oktatástechnológiai változásokat követve folyamatosan és dinamikusan változik. „Tágabb értelmezés szerint minden az oktatásban felhasznált könyv (‘school-book’) tankönyv – így nemcsak didaktikai céllal írt munkák tartoznak ide –, míg szűkebb értelmezés csak a kifejezetten oktatás számára készített könyvet (‘textbook’) tekintti annak.” (Kaposi, 2012, 57. o.). Tankönyv továbbá mindaz, amit az adott ország (régión) erre illetékes szerve tankönyvként jóváhagy, engedélyez (Nádasi, 2010). Magyarországon ez a besorolás tankönyvvé nyilvánítási folyamat során, illetve pályázati úton szerezhető meg: „tankönyv az a könyv, amelyet jogszabályban meghatározottak szerint tankönyvvé nyilvánítottak, továbbá az, amelyet az oktatásért felelős miniszter nyilvános pályázat keretében kiválasztott, tankönyvvé nyilvánítható a szótár, a szöveggyűjtemény, az atlasz, a kislexikon...” (2001. évi XXXVII. törvény 28.§ (1)). Lehetőség van arra is, hogy amennyiben egy digitális tananyag megfelel a Digitális Tananyag Minősítő Bizottság által meghatározott kritériumoknak,² úgy azt „tankönyvvé” nyilvánítsák (v.ö. Rónyai, 2012).

A tanulási környezet komplexitásának növekedésével az utóbbi néhány évtizedben folyamatosan jelentek meg a tankönyvhöz kapcsolódó újabb és újabb kiegészítő elemek, melyek az adott tananyag feldolgozását hivatottak segíteni mind a tanulói (munkafüzet, feladatgyűjtemény, tesztek stb.), mind pedig a tanári oldalról (tanári kézikönyv, tanmenet stb.). E változások következtében alakult ki a tankönyvcsoport vagy tankönyvcsalád fogalma, melyben a „tankönyveket különféle jellegű, tartalmú, funkciójú, módszerű, és különféle kivitelezésű,

¹ <https://tudasbazis.sulinet.hu/hu>

² Adatlap digitális tananyaggá nyilvánítási eljárásához (Nemzeti Erőforrás Minisztérium): <http://www.nefmi.gov.hu/kozoktatasi/oknt-bizottsagai/digitalis-tananyag/dtmb-taneszkoz-adatlap>

formájú segédletek, más szóval 'satellitek' veszik körül és teljesítik ki. Ezek hol elválaszthatatlanul szoros, hol pedig lazább kapcsolatban vannak az 'anya-, vagy mag-tankönyvvel' (Nádasi, 2010). Az oktatás folyamatos digitalizációja révén a tankönyvsomagokban egyre nagyobb arányban találunk digitális elemeket (v.ö. Dringó-Horváth, 2016).

A fent nevezett bizottság kísérletet tett a digitális tananyagok és taneszközök besorolására,³ ez azonban nem minden esetben alkalmazható egyértelműen a tankönyvszaládok digitális elemeire. A hivatkozott besorolás egyre bővülő kategóriákat képez, ahol a digitális tananyag-egységekből (tantervtől és tanmenettől független, kisebb tematikus egységekből) digitális tananyagok (vagyis pedagógiai elvek alapján, az informatika lehetőségeit az oktatási célok mentén kihasználva felépített oktatási anyagok) épülnek fel, amelyeket különböző tartalom-menedzsment rendszerek szolgáltathatnak a felhasználók felé (v.ö. Hülber, Lévai és Ollé, 2014). Ez a besorolás csak nehezen vonatkoztatható a vizsgált területre: a tankönyvszaládok digitálisan elérhető elemei nem mindig definiálhatók, sorolhatók be önállóan, hiszen sokszor a nyomtatott elemekkel együtt, egymást kiegészítve képeznek kerek egészet. Jellemző továbbá rájuk az igen eltérő fejlesztési koncepció: sok esetben meglévő, nyomtatott tankönyvsomag-elemek (pl. tanári kézikönyv) vagy tankönyvek részei (pl. letölthető szöveget, transzkripció) válnak hozzáférhetővé digitális úton, de megtaláljuk az eleve digitális felhasználásra szánt, ennél fogva az informatika lehetőségeit jobban kihasználó tankönyvsomag-elemeket is (pl. digitálístábla-anyag).

A fentiek alapján jelen tanulmány keretében a következő, egyszerű megközelítést alkalmazzuk: „digitális tananyag lehet minden elektronikus, ma már szinte kizárólag digitális formátumban tárolt és elérhető szellemi alkotás, amely alkalmas valamilyen tudás, információ átadására, közvetítésére.” (Nádasi, 2010). A publikációs forma alapján cikkünkben tehát megkülönböztetünk nyomtatott és digitális „tankönyvszalád-elemeket” (minden, digitálisan elérhető elem), mely utóbbira jelen tanulmány keretében összefoglaló jelleggel „digitális tananyag”-ként is utalunk. A „tankönyv-kiegészítő anyag” vagy „kiegészítő anyag” szóhasználat tanulmányunkban azt jelzi, hogy az egyes elemek a központi elem (jellemzően a tankönyv, v.ö. Nádasi, 2010) kiegészítő elemeként értendők. Az egyes elemek konkrét megnevezésénél pedig a tankönyvkiadói nyelvhasználatnak megfelelő elnevezéssel élünk (pl. *letölthető feladatlapok, digitális (tan)könyv, interaktív feladatok*).

Hozzájárás szempontjából az idézett NEFMI-anyag és a felsorolást átvevő, ma is használatos dokumentum⁴ a következő besorolásokat teszi:

*A hivatkozott besorolás
egyre bővülő
kategóriákat képez*

³A digitális taneszközök besorolása (Nemzeti Erőforrás Minisztérium): <http://www.nefmi.gov.hu/kozoktatasi/oknt-bizottsagai/digitalis-tananyag/dtmb-digitalis-taneszkoz>

⁴Tankönyvvé nyilvánítási útmutató kiadók részére. Digitális taneszköz-típusok. https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatasi/tankonyv/09_digitalis_taneszkoz_tipusok_20140317.pdf

- tömegtároló eszközön (CD, DVD, ...),
- online (internet, intranet, vagy abból származtatott offline) vagy
- mobil eszközön (PDA, SmartPhone, mobiltelefon, ...) közvetített taneszközök.

megnő a betekintési, kipróbálási lehetőségek szerepe, jelentősége, melyre egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a tankönyvkiadók is

A besorolásoknál, mint ez a fentiekben is látható, gyakran nehézséget okoz, hogy keveredik az *adathordozó* (a tananyag tárolóeszköze), illetve az *elérés, felhasználás* eszköze. Például az online tárolt tananyagot el lehet érni mobil eszközökről is.

Értelmezési és besorolási nehézséget okoz továbbá, hogy a digitális tananyagfejlesztés minden kiadónál más ütemben, más hangsúlyokkal, de rendre dinamikus módon zajlik. A besorolásnál, elnevezésénél pedig jelentős szerepet játszik a figyelemfelkeltés, az eladhatóság növelése, így ezek nem feltétlenül egyértelműen kódolhatók a vásárlók számára. Jó példa erre a *Studio d* és a *Studio 21* tankönyvcsaládok (Cornelesen Kiadó) kínálatában lévő „Unterrichtsvorbereitung interaktiv” (vagy „Digitaler Unterrichtsmanager”) elnevezésű tankönyvcsalád-elem, mely CD-ROM-on, DVD-n, illetve online letöltés formájában is beszerezhető. A megnevezés újszerűségét mutatja, hogy a magyar forgalmazó (Maxim Kiadó) nem fordította le a kifejezést (míg ez a tankönyvcsalád egyéb elemeinél többnyire megtalálható), és csak egy részletesebb leírás révén körvonalazódik a felhasználó számára a taneszköz által kínált gazdag tartalom és funkcionális.⁵ Tanulmányunkban ezért igyekszünk fokozottabban figyelni az egyes, digitálisan elérhető tankönyvcsalád-elemek meghatározására, különválasztva az adathordozó és a felhasználás eszközt.

Annak érdekében, hogy ezen új oktatási anyagok tartalmát, funkcióját és a felhasználás lehetőségeit megfelelően felmérhessük, megnő a betekintési, kipróbálási lehetőségek szerepe, jelentősége, melyre egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a tankönyvkiadók is (próba-oldalak, kép- és hanganyagok, letölthető próbaverziók megjelenése).

1.2.2 A tankönyvcsaládok közoktatási használatának szabályozása

Kormányzati rendelet alapján a közoktatásban használható tankönyveket minden évben egy hivatalos tankönyvjegyzéken teszik közzé, melyre az állami kiadók új kerettantervi szabályozáshoz illeszkedő termékei, valamint a piaci kiadók engedélyeztetési eljárás során megfelelő tankönyveit kerülhetnek fel:

Az új kerettantervi szabályozáshoz kapcsolódva új tankönyvek kifejlesztésére kerül sor a tankönyvkiadók részéről. A piaci körülmények között működő tankönyvkiadók új tankönyveit az Oktatási Hivatal folyamatosan bírálja el, és amelyek megfelelnek az engedélyezési

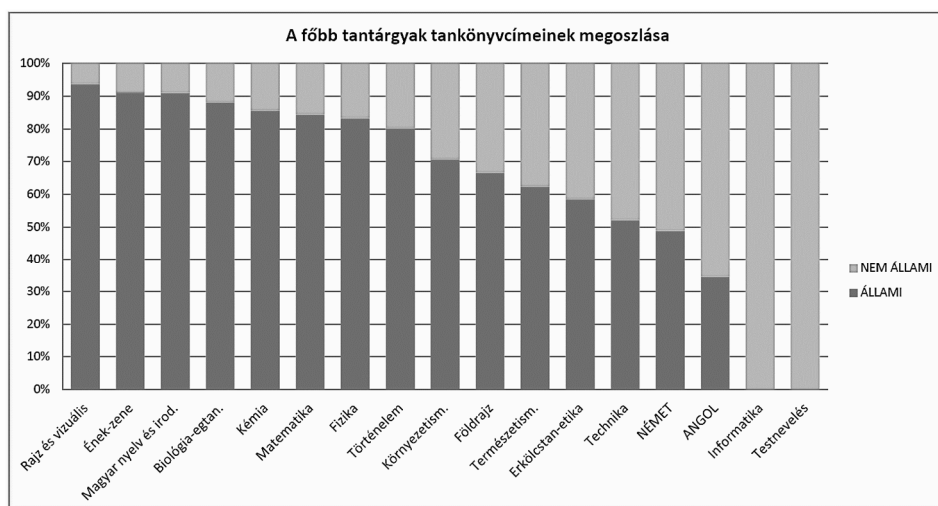
⁵ Leírás: http://maximkiado.hu/termekek/view/747/studio_d_al_unterrichtsvorbereitung_interaktiv_cd_rom_

feltételeknek, azokat a kiadó kérelmére közzéteszi a tankönyvjegyzéken, amelyről az iskolák a Könyvtárellátó elektronikus rendszerében választhatnak. (EMMI tájékoztató, 2013, 5. o.)

A tankönyvvé nyilvánítás öt évre szóló engedélyt ad, a részletes bírálati szempontokat az Oktatási Hivatal honlapján találjuk meg.⁶ Itt elkülönítve látjuk a *digitális tananyaghoz*, az *elektronikus könyvhöz* és a *digitálisan rögzített könyvhöz* kapcsolódó módszertani és technológiai szempontokat, az írás azonban nem definiálja konkrétan a fenti három fogalmat, továbbá nem egyértelmű, hogy a felsoroltak használata a tankönyvcsaládok digitális elemeire is vonatkozik-e.

1. ÁBRA

A 2019/2020. tanévi Köznevelési Tankönyvjegyzékén szereplő 2834 tankönyv kiadói hovatartozás szerinti megoszlása

FORRÁS: TANOSZ, 2019

Az itt körvonalazott folyamat eredményeképpen a tantárgyak jelentős részére jellemző, hogy főként állami kiadású tankönyvekből választhatnak az iskolák, mely jól látható a Tankönyvesek Országos Szakmai Egyesületének a 2019/20-as Köznevelési Tankönyvjegyzékén szereplő tankönyvcímekről szóló elemzéséből (TANOSZ, 2019, 4. o., 1. ábra). Az angol és német nyelv tantárgyak azonban azon kevés közismereti tantárgyakhoz tartoznak, ahol jelentős mértékben vannak jelen a nem állami fenntartású kiadók kiadványai (német nyelvből 51% körüli, míg angol nyelvből 66% a nem állami kiadású tankönyvek aránya). Így ezeknél

⁶ https://www.oktatas.hu/kozneveles/tankonyv/tankonyvve_nyilvanitas/biralati_szempontok

a tantárgyaknál valóban releváns és gyakorlati haszonnal járhat a hazai és külföldi kiadók kínálatának összehasonlítása, az esetleges pozitív és negatív vonatkozások feltárása.

1.2.3 Tankönyvcsaládok digitalizációja – kapcsolódó kutatások

Habár a tankönyvcsaládok digitális tananyagkínálata nem tartozik a neveléstudomány, de még az oktatásinformatika leginkább kutatott területei közé sem, akad példa releváns publikációra mind a hazai, mind a nemzetközi szakirodalomban.

F. Dárdai (2009) a magyarországi tankönyvkiadók által (elsősorban az interaktív táblákhoz) készített digitális tananyagok elemző áttekintését, értékelését tűzte ki célul bizonyos információs adatok, pedagógiai szempontok és használhatósági-technológiai szempontok alapján. Ennek során jelen kutatástól eltérő módon az 1–12. évfolyamos korosztálynak szánt, különböző műveltségterületekhez kapcsolódó anyagok tartalmi elemzését végezte el. Az eredmények között pozitívként szerepel a digitális tananyagok műfaji sokszínűsége, világos, moduláris felépítése, az életkori sajátosságoknak való megfelelés, illetve a tanulást segítő elemek változatossága. Ugyanakkor hiányossággként jelenik meg a problémamegoldó gondolkodást fejlesztő feladatok, a külső és belső hivatkozások, valamint a multimédiás tartalmak alacsony aránya, a tananyagok frontális oktatást támogató jellege (5–6. o.). Emellett a jelen tanulmány szempontjából fontos eredmény a fejlesztési irányok tekintetében megmutató tendencia (mely nagymértékben egybecseng a bevezetőben szereplő „igény alapú tankönyvcsalád” elképzelésével (*Rösler*, 2010), miszerint „a kiadók a digitális tankönyveket folyamatosan ’öltik fel’ kiegészítő multimédiás tartalmakkal, interaktív feladatokkal, így a jelek szerint feltételezhető, hogy maga a tankönyv hamarosan egyfajta vezérfonal marad, amire a már valóban interaktív tananyagok felfűzhetők” (*F. Dárdai*, 2009, 4. o.). A két évvel későbbi hasonló projekt (*F. Dárdai és Molnár-Kovács*, 2013) azt vizsgálta, hogy vajon történt-e változás a kiadói gyakorlatban a 2009-es ajánlások mentén. Habár a digitális tananyagok száma minden kiadó esetében növekedett és egyes kiadói internetes felületek tanárok és diákok közösségi portáljává alakultak, a korábbi kutatásban feltárt hiányosságok tekintetében nem történt áttörés (60–61. o.).

A fenti vizsgálatokkal csaknem egy időben *Hismanoglu* (2011) az Észak-ciprusi felsőoktatási intézmények előkészítő iskoláiban az angol mint idegen nyelv oktatásban leginkább használt öt tankönyv IKT integrációját kutatta. Audio CD-n elérhető hanganyagot és tankönyvhöz tartozó kiadói honlapot minden tankönyvhöz, CD-ROM-on és DVD-n elérhető tartalmakat, valamint e-portfóliót egy-két tankönyvhöz talált. A többi vizsgált digitális elem (pl. blog, wiki, podcast) nem tartozott a kiadványokhoz.

Dringó-Horváth (2016) a német nyelvoktatáshoz kapcsolódóan vizsgálta három, Magyarországon ezen a téren piacvezető kiadó 2-2, középiskolai korosztálynak készített, 2000 után megjelent tankönyvcsaládjának digitális elemeit, legfőképpen a digitális kooperáció

hiányossággként jelenik meg a problémamegoldó gondolkodást fejlesztő feladatok, a külső és belső hivatkozások, valamint a multimédiás tartalmak alacsony aránya

támogatására koncentrálva. A felmérés a kiadói honlapok elemzése alapján, két részletben történt (2015 májusi és szeptemberi adatok). A szerző az eredmények alapján megállapítja, hogy „jóllehet viszonylag nagyszámú, különböző digitális tankönyv-kiegészítő anyagot találhatunk a német nyelvkönyvekhez, ezek közül csak elenyésző a digitális kooperációt előtérbe helyező, támogató tananyag, ill. szolgáltatás” (Dringó-Horváth, 2016, 44. o.). A vizsgált német nyelvkönyvcsaládok digitális kínálatában főként a hagyományosabb elemeket találjuk: a letölthető, nyomtatható kiegészítő anyagok a legjellemzőbbek mindhárom kiadónál, de szintén nagy arányban vannak jelen az interaktív, multimédiás gyakorlófeladatok. Az adatok újrafelvétele a digitális tanulási környezet gyors változékonyságára is rávilágít: a két adatfelvétel között eltelt rövid időben is egyértelműen észlelhető változás a digitális kínálatban (pl. tananyagok áthelyezése, tartalmak átstrukturálása, új tartalmak, eszközök megjelenése). A kutatás további fontos megállapításai, hogy elmozdulás tapasztalható az online elérésű digitális tankönyvcsalád-elemek irányába, illetve, hogy jellemzően a külföldi kiadók mondhatók élenjárónak és iránymutatónak ezen a területen, hiszen szinte minden vizsgálati pontban felülmúlták hazai társukat.

N. Császi (2020) vizsgálatának újszerűsége abban rejlik, hogy részletes tartalmi elemzést használva felméri a 9–12. évfolyamon magyar nyelv oktatására használatos tankönyvek információs és kommunikációs technológiákra utaló elemeit. A felmérés alapján a tankönyvekben nagyon kevés IKT-használatot igénylő feladat jelenik meg, ezek funkciói pedig leginkább csak szemléltetésre, illetve a weben való információkeresésre korlátozódnak. A vizsgálat részben érinti a tankönyvek digitális kiegészítő elemeit is, és a szerző megállapítja: csupán néhány tankönyvcsalád rendelkezik a magyar nyelv oktatásához kapcsolódóan digitális elemekkel, melyek azonban interaktivitásuk révén jól hasznosíthatók a differenciálás terén.

Az alacsony számú, igen különböző fókuszú és tematikájú kutatás a témához kapcsolódóan indokoltá teszi a tankönyvcsaládok digitális elemeinek további vizsgálatát, a terület célzottabb tudományos reflektálását, annál is inkább, mivel a bevezetőben írtak alapján a tankönyvcsaládok képezik a hazai közoktatási tananyagok legfőbb alapját.

*elmozdulás tapasztalható
az online elérésű digitális
tankönyvcsalád-elemek
irányába*

2. A KUTATÁS BEMUTATÁSA

2.1. Célok és legfőbb kutatási kérdések

A tanulmányban bemutatott kutatás a magyarországi idegen nyelvi képzést legnagyobb mértékben meghatározó két tantárgyra (Öveges és Csizér, 2018, 221. o.) koncentrál: a 2019/20-as tanévre hatályos tankönyvjegyzék alapján vizsgáltuk a négy, illetve négy és hat osztályos gimnáziumi és szakgimnáziumi angol és német nyelvoktatásra ajánlott tankönyvcsaládokat,

különös tekintettel azok digitális elemeire.⁷ A felmérés során leginkább a tankönyvkiadók digitalizációs törekvéseit vizsgáltuk, és a következő kérdésekre kerestük a választ:

- Milyen nyomtatott és digitális elemek találhatóak az egyes vizsgált tankönyvcsaládokhoz kapcsolódóan, és ezek jellemzően milyen elérésűek (ingyenes vs. fizetős)?
- Milyen tendenciák mutathatók ki a digitális tankönyv-kiegészítő anyagokra vonatkozóan: mely funkciókkal, technikai és tartalmi megoldásokkal találkozhatunk jellemzően?
- Kiadói mérések, információk alapján mennyire használják ki a felhasználók az online elérésű digitális tankönyv-kiegészítő anyagokat?
- Milyen eltérések jelentkeznek a digitális elemek terén a hazai és külföldi kiadók, valamint a vizsgált két nyelv tekintetében?

mennyire használják ki a felhasználók az online elérésű digitális tankönyv-kiegészítő anyagokat

A fentiekén túl vizsgáltuk a kiadók további, a digitalizálás folyamatához kapcsolódó ismerőseit:

- Milyen digitális kommunikációs csatornákat használnak (és milyen intenzitással) a felhasználókkal való kapcsolattartásra?
- Milyen digitális tananyagfejlesztési terveik vannak?
- Milyen általános tendenciák mutathatók ki a tankönyvpiac digitalizálása terén?

2.2 A mérőeszköz, valamint a kutatásban résztvevő tankönyvcsaládok és kiadók bemutatása

A kutatás vizsgálati módszereként az írásbeli kikérdezést használtuk strukturált szakértői interjú formájában, melyet kiadói honlapelemzéssel és ahol szükséges volt, szóbeli interjúval egészítettünk ki (az írásbeli kikérdezés során nem egyértelműen értékelhető válaszok tisztázására).

A felhasznált kérdőív legfőbb témakörei és azok jellemzői a következők: az első blokkon belül (25 item) zárt végű kérdésekkel gyűjtöttünk információkat a tankönyvcsaládok digitális elemeiről; itt minden esetben meg kellett adni, hogy az elem megléte esetén annak elérése

⁷ A vizsgált tankönyvcsaládok az 51/2012. (XII. 21.) számú EMMI rendelet alapján akkreditálva vannak és szerepelnek a 2019/2020-as tankönyvjegyzéken: https://www.oktatasi.hu/pub_bin/dload/kozoktatasi/tankonyvjegyzek/kirtkv2019_kozlony_190611.pdf

ingyenes vagy fizetős módon történik-e.⁸ Külön rákérdeztünk a letölthető, nyomtatható fájlok típusaira (feladat, teszt, tanmenet, transzkripció, megoldókulcs stb. – 15 item), mivel korábbi kutatások alapján beigazolódott, hogy igen széles a tankönyvekhez kapcsolódó, ilyen jellegű kiegészítő anyagok tárháza. Ezt követően egy nyílt végű kérdés adott lehetőséget a kiadók számára, hogy a felsorolásokban nem szereplő, további tankönyvelemeket feltüntessék. A második blokkban (9 item) a kiadó digitális tananyaggyártásának menetéről és a felhasználáshoz kapcsolódó tapasztalatokról szerettünk volna információkat szerezni. Ennek során egy zárt végű kérdés a digitális tankönyvcsalád-elemek frissítésének gyakoriságára kérdezett rá, majd további két ilyen típusú kérdés (4–4 item) 5 fokú likert skálát használva kérdezett rá a fejlesztés, aktualizálás legjellemzőbb okaira (pl. technikai fejlődés, tartalmi módosítási igény), illetve az egyes tananyag-csoportok (tankönyv-kiegészítő anyagok, tanulói vagy tanári segédanyagok) felhasználásának gyakoriságára a kiadói tapasztalatok, esetleges mérések alapján. Az utolsó blokkban (8 item) azt kértük a válaszadóktól, hogy ötfokú skálán jelöljék, mennyire jellemző az egyes digitális kommunikációs csatornák (pl. blog, Twitter, Facebook) használata a kiadó és a felhasználók közötti kommunikációra, majd két további kérdés foglalkozott a kiadó fejlesztési terveivel ezen a téren: egy zárt végű kérdéssel informálódtunk a kiadói tankönyvcsaládok teljes digitalizálásának lehetőségéről és várható idejéről, és egy nyílt végű kérdés segítségével próbáltuk meg egybegyűjteni a jövőbeli elképzeléseket a digitális tananyaggyártás terén. A kérdőív a Google Forms kérdőívszerkesztő programban készült és a válaszadók online töltötték ki. A zárt kérdéseket az SPSS statisztikai szoftver segítségével, a nyitott kérdésekre adott válaszokat pedig kvalitatív tartalomelemzéssel dolgoztuk fel.⁹

*9 angol és 12 német nyelv-
könyvcsaládot vizsgáltunk*

A felmérés során 9 angol és 12 német nyelvcsaládot vizsgáltunk a bevezetőben leírtak szerint,¹⁰ melyek közül 6 hazai és 15 külföldi kiadású (*1. táblázat*), három esetben a tankönyvcsalád alapvető tartalmi és formai elemeit meghatározó külföldi kiadó – Cornelsen – mellett az adaptálást és a hazai kiadást végző magyar kiadót is feltüntettük. Mivel az EKE-OFI intézménynév égisze alatt több korábbi kiadó kiadványait találjuk meg, melyeket tantárgyak szerint külön kiadói referensek gondolnak, jobbnak láttuk ezeket külön kiadóként megjeleníteni, annál is inkább, mert a tantárgyanként kitöltött kiadói vonatkozású válaszok is több eltérést mutattak.

⁸ Válaszlehetőségek: van, fizetős/ van, ingyenes/ nincs/ nem tudom

⁹ A kérdőívhez kapcsolódóan interjúk és honlapelemzések keretében mértük fel az elemzésben részt vevő tankönyvcsaládok nyomtatott elemeinek fajtáit, funkcióit, az így kapott adatokat bevontuk az elemzésbe.

¹⁰ A 2019/20 tanévre hatályos tankönyvjegyzékben a 4, illetve 4 és 6 osztályos gimnáziumi és szakgimnáziumi angol és német nyelvtanításra ajánlott tankönyvcsaládok.

1. TÁBLÁZAT

Az elemzésben részt vevő tankönyvcsaládok listája nyelvek szerint (N=21)

	KIADÓ	TANKÖNYVCSALÁD
Angol tankönyvcsaládok	EKE - OFI Angol	Bloggers
	Cornelsen / Maxim	KEY
	Macmillan Education	Gateway
	MM Publications	Full Blast
	MM Publications	Pioneer
	MM Publications	Traveller
	Oxford University Press	English File
	Oxford University Press	Solutions
	Pearson Education	Focus
Német tankönyvcsaládok	EKE - OFI Német	Kekse
	EKE - OFI Német	KonTakt
	EKE - OFI Német	Start-Unterwegs
	Hueber	Ausblick
	Hueber	Ideen
	Könyvtárellátó Kft	Deutsch mit Comics
	MM Publications	Welttour Deutsch
	Raabe Klett	Direkt
	Raabe Klett	DaF Leicht
	Ziel kiadó	Kommst du mit?
	Cornelsen / Maxim	Studio 21
	Cornelsen / Maxim	Studio d

FORRÁS: saját szerkesztés

3. AZ EREDMÉNYEK BEMUTATÁSA

3.1 A tankönyvcsaládok nyomtatott és digitális elemeinek aránya és jellemzői

A tankönyvcsaládok nyomtatott elemeinél az előzetes elvárásoknak megfelelően azt látjuk, hogy csupán a tankönyv és a munkafüzet található meg ebben a formában minden vizsgált tankönyvcsaládnál. Alig néhány további elem jelenik meg nyomtatásban (együttes átlagos

előfordulási arányuk 38%), ezek közül is csupán a tanári kézikönyv megjelenési aránya jelentősebb, de ez is 60% alatti (2. táblázat). Ebben a tekintetben azonban jelentős különbség látható az angol és a német tankönyvcsaládok között, amit a 3.3. fejezetben tárgyalunk részletesebben.

2. TÁBLÁZAT

A nyomtatott tankönyvcsalád-anyagok gyakoriságiadatai (N = 21)

NYOMTATOTT ELEMEEK	db	%
nyelvkönyv	21	100
munkafüzet	21	100
tanári kézikönyv	12	57,1
szólista/glosszáríum	7	33,3
tesztek	5	23,8

FORRÁS: saját szerkesztés

A digitális tankönyv-kiegészítő elemek vizsgálatakor szükségszerű ezek besorolása, rendszerezése. Ez nagyon komplex feladat és számtalan szempont alapján történhet. A 3. táblázatban látható, hogy mely digitális tananyagok előfordulását vizsgáltuk az egyes tankönyvcsaládokhoz kapcsolódóan. Ahogy a bevezetőben láttuk, az IKT eredményes iskolai használatának a magas színvonalú digitális tartalmak elérhetősége az egyik fontos feltétele (UNESCO, 2002). Ennek kapcsán felmerül a kérdés, hogy mi számít magas színvonalú digitális tartalomnak. A papíralapú tankönyvek értékelési kritériumrendszereihez (lásd *Kojanitz*, 2007) hasonlóan a digitális tananyagok minőségének megítélésére is számos, más-más aspektust hangsúlyozó kritériumrendszer áll rendelkezésünkre (*Hubbard*, 1988; *Hülber, Lévai és Ollé*, 2014; *Lénárd*, 2014; *Levy és Stockwell*, 2006), melyekben közös, hogy valamiféle technikai és tartalmi kritériumot mindegyik tartalmaz (*Garrett*, 1991; *Hülber, Lévai és Ollé*, 2014). A jelen tanulmányban azonban nem célunk a tankönyvcsaládokhoz tartozó digitális tananyagok minőségi értékelése – nem utolsósorban azért sem, mert azok sok esetben nagyon sokrétűek, különböző célt szolgálnak, eltérő funkciókat töltenek be, így egy egységes, részletekre kitérő rendszer használata nem feltétlenül lenne célravezető (*Li*, 2017, 176. o.).

Ugyanakkor a kiadói digitális anyagok vizsgálatakor lényeges szempont lehet, hogy valóban innovatív digitális megoldásokkal élnek-e, vagy csupán a kiadói papíralapú anyagok digitalizált változatai. Így a jelen kutatásban is fontosnak tartottuk, hogy különbséget tegyünk a digitális pedagógia szempontjából potenciálisan előremutató elemek és az egyéb elemek között. Ennek megítéléséhez azokra az aspektusokra támaszkodtunk, amiket a szakirodalomban a digitális tartalmak előnyeiként tartanak számon a papíralapú társaikéhoz képest, mégpedig:

- korlátlan, helytől és időtől független hozzáférés,
- multimédiás tartalmak (több érzékszerv bevonása, motiváció növelése),

- interaktív elemek (felfedező tanulás támogatása),
- autonóm tanulás támogatása,
- személyre szabható, differenciált tanulás támogatása,
- kooperáción alapuló, közös tudásépítés (Hülber, Lévai és Ollé, 2014; Zhao, Lai és Zhang, 2010).

Míndezek alapján azokat a digitális tananyagokat tekintettük potenciálisan előremutató-nak (vastagon szedve a táblázatban), melyek esetében lehetséges, hogy az innovatív tanulási környezet kihasználtsága magas, tehát amelyekre az alábbi feltételek teljesülnek:

1. a hozzáférés nem kizárólag zárt adathordozón, hanem online eléréssel (is) megoldott,
2. a felhasználás során mobil eszközöket (is) használhatunk,
3. a digitális tananyag a szakirodalom alapján jellemzően legalább egyet támogathat a következő fontos, digitális eszközökkel jól támogatható tanulási formákból:
 - autonóm tanulás,
 - személyre szabható, differenciált tanulás, illetve
 - kooperáción alapuló, közös tudásépítés.

Fontos hangsúlyoznunk, hogy ezzel a felosztással nem teszünk megállapítást arra vonatkozóan, hogy egy-egy konkrét tankönyvcsaládhoz tartozó digitális elem valóban betölti-e innovatív funkcióját – ezt csak annak részletes tartalmi elemzése tenné lehetővé. Például ha egy adott tankönyvcsaládhoz a kiadó biztosít LMS-ben (Learning Management System), azaz digitális tanulási keretrendszerben elérhető tananyagokat, az nem feltétlenül jelent 21. századi digitális megoldásokat (Adams Becker és mtsai, 2017, 44–45. o.; Godwin-Jones, 2011, 5. o.). A jelen tanulmányban nem célunk a tartalmi elemzés – itt a nyelvkönyvcsaládokhoz kapcsolódó digitális tananyagok, konformizálódott tartalmak áttekintő vizsgálatára törekszünk – de ez egy későbbi kapcsolódó kutatás tárgyát képezheti.

Most pedig nézzük meg a fentiek alapján egybegyűjtött konkrét adatokat a vizsgált tankönyvcsaládok digitális elemeire nézve. Az általunk vizsgált területen a tárolási eszköznél jellemző valamely háttértároló használata (CD-ROM, DVD) vagy az online elérés biztosítása többnyire a kiadói honlapon, míg a felhasználás eszközeként az asztali számítógépek és laptopok mellett a mobil eszközök, valamint az interaktív tábla fordult elő. A tanulástámogatás szempontjából pedig az autonóm tanulás támogatása a leginkább jellemző a tankönyvek digitális kiegészítő elemeire (3. táblázat).

3. TÁBLÁZAT

A digitális tankönyvcsalád-anyagok gyakorisági adatai (N = 21)

Digitális tankönyvcsalád- elem / Elérhetőség	Jellemző funkciók, tartalmak	Van db / %		Elérési mód	Felhasználási mód	Tanulástámogatás
CD-n elérhető hanganyag	kapcsolódó hanganyagok	21	100	háttér- tároló	asztali számítógép / laptop	
Tanári CD- / Multi-ROM-on elérhető kiegészítő anyagok	interaktív feladatok, letölthető (szerkeszthető) fájlok, módszertani ajánlások	8	38,1	háttér- tároló	asztali számítógép / laptop	személyre szabhatóság (szerkeszthető tananyag esetében)
Tanulói CD- / Multi-ROM-on elérhető kiegészítő anyagok	interaktív feladatok, hanganyagok	5	23,8	háttér- tároló	asztali számítógép / laptop	autonóm tanulás
DVD-n elérhető videoanyagok	hang- és video-anyagok	8	38,1	háttér- tároló	asztali számítógép / laptop	
Interaktív / multimedialis digitális könyv CD-ROM-on (pl. interaktív táblára)	a tankönyv interaktív és/vagy multimédiás formában	9	42,9	háttér- tároló	asztali számítógép / laptop / E-tábla	autonóm tanulás
Letölthető nyomtatható anyagok	pl. (szerkeszthető) feladatlapok, tesztek, tanmenet, módszertani segédlet	21	100	online	asztali számítógép / laptop / mobil eszköz	személyre szabhatóság (szerkeszthető tananyag esetében)
Letölthető audio / video anyagok	tankönyv / munkafüzet hang- és video-anyaga, kiegészítő anyagok	18	85,7	online	asztali számítógép / laptop / mobil eszköz	
Lapozható digitális könyv online	a tankönyv lapozható formában	2	9,5	online	asztali számítógép / laptop / mobil eszköz	
Interaktív / multimedialis digitális könyv online	a tankönyv interaktív és/vagy multimédiás formában	8	38,1	online	asztali számítógép / laptop / mobil eszköz	autonóm tanulás
LMS kurzusanyag	tankönyv anyaga digitális tanulási keretrendszerben	7	33,3	online	asztali számítógép / laptop / mobil eszköz	autonóm tanulás / személyre szabhatóság / kooperáció
Online interaktív feladatok	az egyes leckékhez kapcsolódó interaktív feladatok	13	61,9	online	asztali számítógép / laptop / mobil eszköz	autonóm tanulás
Mobil applikációval elérhető interaktív feladatok	interaktív feladatok, tananyagok (pl. kiejtésgyakorló, szógyakorló)	3	14,3	online	mobil eszköz	autonóm tanulás

FORRÁS: saját szerkesztés

A táblázat tanúsága szerint igen széles a digitális tankönyvcsalád-elemek tárháza, melyek közül két elem (Audio-CD-n elérhető hanganyag és letölthető, nyomtatható anyagok) minden tankönyvcsaládnál megtalálható, de igen magas arányban (60% fölött) vannak jelen a letölthető audio/video-anyagok, a tankönyv digitális, interaktív/multimediális változata (CD-ROM-on vagy online elérhető formában) és a tananyaghoz kapcsolódó online interaktív feladatok is. Érdekes jelenség, hogy a nyomtatott anyagok különböző arányban ugyan, de sok tankönyvcsaládnál digitális formában is megtalálhatók. A tankönyv esetében pl. összesen 61,9%-ban (13 tankönyvnél) jelen van a nyomtatott verzió mellett az interaktív és/vagy multimediális digitális változat is, mely egyes tankönyvcsaládoknál CD-ROM-on található, más esetekben ehelyett vagy emellett már online is elérhető (ezen kívül két tankönyvnél megtaláljuk a jóval egyszerűbb és didaktikailag kevésbé felhasználható lapozható digitális változatot is). A tanári kézikönyv öt esetben érhető el kizárólag nyomtatott formában (melyek mindegyike angol nyelvkönyv), hét tankönyvcsaládnál párhuzamosan van jelen a nyomtatott és az online letölthető digitális változat, és hét esetben csak digitálisan találjuk meg ezt az elemet. Az angol és a német tantárgyhoz tartozó kiadványokat együttesen vizsgálva tehát elmondható, hogy a digitális tanári kézikönyv elterjedtebb a nyomtatott verziónál (66,7% az 57,1%-kal szemben), de ahogy fentebb láttuk, ebben a tekintetben jelentős eltérések vannak a két tantárgy tankönyvcsaládjai között. Jellemző továbbá, hogy a digitális formában lévő tanári segédanyagot ingyenesen érjük el, pl. a Bloggers, a Focus, illetve a Deutsch mit Comics teljes tanári kézikönyve ingyenesen letölthető vagy a kiadótól igényelhető digitális formában (az ingyenes és fizetős elemek összevetését lásd a 3.2. fejezetben). Habár a 21 vizsgált kiadványból 20 esetben a nyomtatott tankönyv vagy munkafüzet részeként megtaláljuk a szólistát, ez az elem külön nyomtatványként csak hét tankönyvcsaládnak része, míg digitálisan elérhető szólista 11 tankönyvcsaládhoz tartozik (52,4%). A teszteknel mindössze két esetben találkoztunk csak nyomtatott formában ezzel az elemmel, 11 esetben csak digitálisan, három esetben pedig nyomtatott és digitális formában egyaránt jelen van. Összesen tehát a tankönyvcsaládok több, mint kétharmadánál (66,7%) érhetünk el teszteket digitálisan.

Egyes digitális tankönyvcsalád-elemeket tekintve jól látható az elmozdulás a háttértárolók helyett az online elérés felé: például a hagyományosan tanulói CD-ROM-on található, autonóm tanulást támogató interaktív feladatok ma már jellemzően online (is) elérhetőek (23,8% CD-ROM-on, 61,9% online). Szintén megtalálható itt is bizonyos elemek párhuzamos megjelenítése különböző publikálási formában: minden tankönyvcsaládnál megtaláljuk az audio-CD-t a tankönyv és/vagy munkafüzet hanganyagával, de 15 esetben (71,4%) online is elérhető és letölthető a teljes hanganyag.

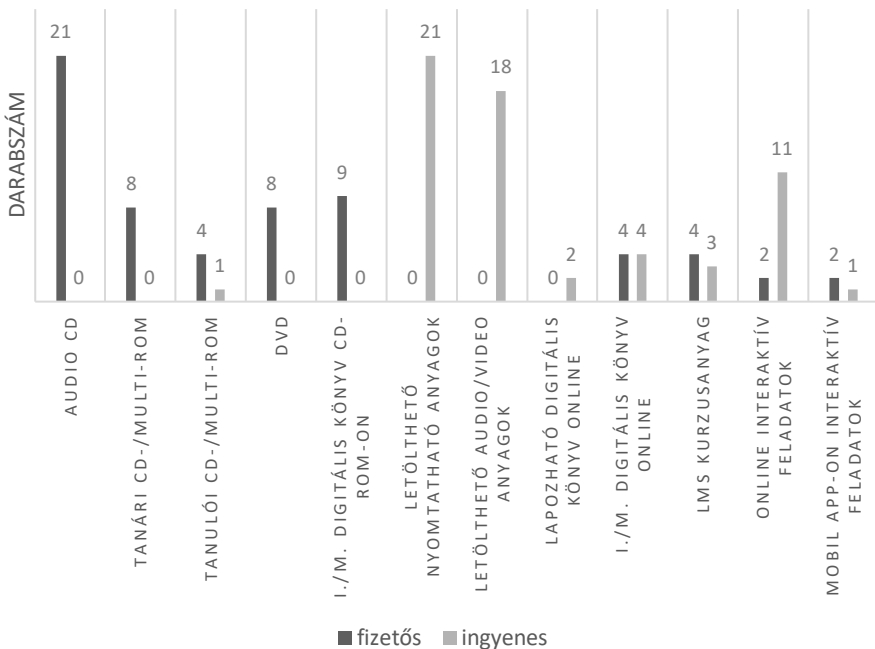
*a nyomtatott
tankönyvcsalád-elemeknél
egyetlen esetben találko-
zunk az ingyenességgel*

3.2 A tankönyvcsaládok elemeinek hozzáférhetőségi adatai, funkciói és felhasználtsága

Amennyiben megvizsgáljuk, milyen módon szerezhetők be az egyes tankönyvcsalád-elemek, megállapíthatjuk, hogy a nyomtatott tankönyvcsalád-elemeknél egyetlen esetben találkozunk az ingyenességgel: a KEY A1 tankönyvhöz (Cornelsen/Maxim Kiadó) a tanári kézikönyv megrendelésekor azt ingyenesen bocsátják rendelkezésre. A digitális tananyagok esetében szintén csak elvétve találunk ingyenes elemeket a zárt adathordozón (háttértárolón) való publikálásnál, jóval nagyobb azonban az ingyenes elérés lehetősége az online felkínált tankönyvcsalád-elemeknél, különösen igaz ez a letölthető audio/video vagy nyomtatható anyagokra (2. ábra).

2. ÁBRA

Digitális tankönyvcsalád-elemek hozzáférhetőségi megoszlása (N=21)

FORRÁS: saját szerkesztés

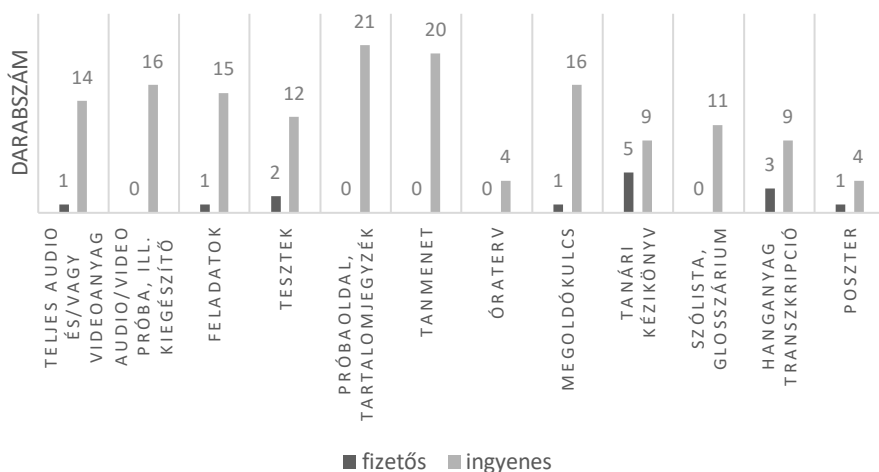
Érdekes eredmény, hogy a fizetős elérés nem feltétlenül függ össze a termék komplexitásával, módszertanilag előremutató voltával: a digitális pedagógia szempontjából potenciálisan előremutató, komplex elemek sem minden esetben fizetős szolgáltatásként elérhetők (pl.

az online elérhető interaktív feladatok két esetben fizetős, tizenegy esetben ingyenes elérhetőek). Ugyanezt az interaktív/multimediális digitális könyv online elérhető változatának hozzáférhetőségi megoszlása is alátámasztja (négy esetben fizetős, négy esetben ingyenes), ugyanakkor fontos kiemelni, hogy az ingyenesen hozzáférhető könyvek jellemzően multimediálisak, de nem interaktívak. A kiadók termékfelelős szakembereivel folytatott interjú során világossá vált egy további, e tekintetben fontos szempont is: bizonyos anyagok fizetős elérésével (pl. a tanári CD-ROM-on) kívánják biztosítani, hogy lehetőleg csak a tanár férjen hozzá ezekhez (pl. kiegészítő feladatok, tesztek, megoldókulcs esetében).

Fontos szempont volt továbbá a kutatás során a digitális tankönyv-kiegészítő anyagok funkcionalitásának áttekintése, melyet részletesen a letölthető audio/video anyagok, illetve nyomtatható segédanyagok körében vizsgáltunk, hiszen ezek találhatóak meg minden vizsgált tankönyvcsaládnál. Az elemzésből látható, hogy gyakran találkozhatunk a „betekintés funkció”-val, mely segíti a tankönyvcsalád tartalmi és funkcionális megismerését, megkönnyítve ezáltal a vásárlást. Az ezzel a funkcióval bíró elemek (pl. próbaoldal, tartalomjegyzék) mindegyike értelemszerűen ingyenesen elérhető. A leggyakoribb funkció természetesen a tananyag-funkció (pl. feladatok, tesztek, szólista, transzkripció, poszter), de sok tanulásszervezést, pedagógiai munkát támogató elemet, módszertani és oktatásszervezési segédanyagot is megtalálunk ebben a formában (pl. óraterv, tanári kézikönyv; lásd 3. ábra):

3. ÁBRA

A letölthető elemek funkcionális eloszlása, jelölve a hozzáférhetőséget (N=21)

FORRÁS: saját szerkesztés

A kiadók szakreferenseit arról is kérdeztük, hogy tudomásuk szerint, illetve esetlegesen kiadói mérések alapján milyen mértékű az általuk kínált, tankönyvcsaládokhoz kapcsolódó online elemek felhasználtsága a tanárok, tanulók körében. A kérdésben tehát nem térünk különbséget a kiadói vélemények és konkrét mérési adatok között, illetve nem kérdeztünk rá, hogy mérési adatok esetén azokhoz milyen eszközök, módszerek segítségével jutott hozzá a kiadó. Az eredményeket ezekkel a kitételekkel érdemes értelmezni. A különböző elemek használatának gyakoriságát egytől ötig terjedő skálán értékelték (1=soha, 5=rendszeresen), és ezen kívül a „Nem jellemző a kiadóra” és a „Nem tudom” válaszlehetőségeket is bejelölhették. A 4. táblázatban az átlageredmények találhatók, az utóbb említett két válaszlehetőség adatait itt figyelmen kívül hagytuk. Jól látható, hogy a kiadói vélemények, esetleges mérések szerint a felhasználók leginkább a tanári segédanyagokat (átl. 4,45), legkevésbé a tanulói segédanyagokat (átl. 2,86) használják. A négy tananyagcsoportból tehát háromnak viszonylag magas a felhasználtsága a kiadók szerint és érdekes eredmény, hogy a pedagógusok leginkább a tanulás-szervezést segítő, módszertani támogató elemeket keresik. Fontos kiemelni, hogy a tanulói segédanyagok esetében csak hét válaszadó értékelt a felhasználtságot a megadott skálán, egy válaszadó nem tudott válaszolni, négyen pedig úgy találták, hogy a digitális tananyagok e csoportja nem jellemző kiadójukra. Továbbá arra is fontos rávilágítani, hogy a közoktatásban a digitális tartalmak tanulói felhasználása nagymértékben függhet attól, hogy a tanár milyen mértékben javasolja, írja elő ezek használatát – különösen igaz lehet ez a tankönyvekhez tartozó digitális elemekre.

*tanári kézikönyv
nyomtatott formában egy
hazai tankönyvcsaládnál
sem található*

4. TÁBLÁZAT

A digitális tankönyv-kiegészítő elemek felhasználtsága kiadói információk, mérések alapján (N=12)

	Vonatkozó tartalmak száma	Átlagos felhasználtság
Letölthető tanári segédanyagok (pl. online elérhető tanmenetek, óratervek)	11	4,45
Letölthető tankönyv-kiegészítő anyagok (pl. audio/video anyagok, feladatok)	11	4,27
Interaktív tankönyv-kiegészítő anyagok (pl. gyakorlófeladatok)	9	4,00
Letölthető tanulói segédanyagok (pl. szókártyák, fogalomtár)	7	2,86

FORRÁS: saját szerkesztés

3.3 Összehasonlító elemzések: Hazai és külföldi kiadású, illetve angol és német tankönyvcsaládok közötti különbségek

A hazai és külföldi kiadású tankönyvcsaládok között jelentős különbségek mutatkoznak mind a nyomtatott, mind a digitális elemeket tekintve. Mint korábban láttuk, nyomtatott tankönyv és munkafüzet az összes (hazai és külföldi) tankönyvcsalád esetében elérhető. Tanári kézikönyv nyomtatott formában azonban egy hazai tankönyvcsaládnál sem található, míg a külföldi tankönyvcsaládok 80%-ánál van ilyen komponens. A nyomtatott szólisták és tesztek is inkább külföldi kiadásokban jellemzőek, de itt nem olyan markáns a különbség (5. táblázat). Ahogy a 6. táblázatból látható, a különböző háttértárolókon található tananyagokat tekintve is hasonlóak az eredmények.

A két tantárgy kiadványait illetően nagyjából kiegyenlített arányokról beszélhetünk, szembevető különbség egy-egy elem esetében észlelhető. Ilyen például a nyomtatott tanári kézikönyv, mely egy kivételével az összes angol tankönyvcsalád része, míg a német tankönyvek mindössze egyharmadához tartozik. A háttértárolón elérhető tananyagoknál a tanári CD-ROM-on elérhető kiegészítő anyagok, illetve az ugyanígy elérhető interaktív és/vagy multimediális digitális könyv esetében találunk jól látható különbséget. Az előbbi az angol kiadványok 66,6%-ánál, a német társaik 16,6%-ánál, az utóbbi pedig az angol kiadványok 66,6%-ánál, a német társaik 25%-ánál van jelen (5. és 6. táblázat).

5. TÁBLÁZAT

Hazai és külföldi kiadású, ill. angol és német tankönyvcsaládok nyomtatott elemeinek gyakorisági adatai

	Hazai tankönyvcsaládok (N=6)		Külföldi tankönyvcsaládok (N=15)		Angol tankönyvcsaládok (N=9)		Német tankönyvcsaládok (N=12)	
	db	%	db	%	db	%	db	%
Nyomtatott tankönyv	6	100%	15	100%	9	100%	12	100%
Nyomtatott munkafüzet	6	100%	15	100%	9	100%	12	100%
Nyomtatott tanári kézikönyv	0	0%	12	80%	8	88,8%	4	33,3%
Nyomtatott szólista	1	16,6%	6	40%	4	44,4%	3	25%
Nyomtatott tesztek	1	16,6%	4	26,6%	1	11,1%	4	33,3%

FORRÁS: saját szerkesztés

6. TÁBLÁZAT

Hazai és külföldi kiadású, ill. angol és német tankönyvcsaládok háttértárolón elérhető elemeinek gyakorisági adatai

	Hazai tankönyvcsaládok (N=6)		Külföldi tankönyvcsaládok (N=15)		Angol tankönyvcsaládok (N=9)		Német tankönyvcsaládok (N=12)	
	db	%	db	%	db	%	db	%
Audio CD	6	100%	15	100%	9	100%	12	100%
Tanulói CD-ROM	0	0%	5	33,3%	2	22,2%	3	25%
Tanári CD-ROM	0	0%	8	53,3%	6	66,6%	2	16,6%
DVD	0	0%	8	53,3%	4	44,4%	4	33,3%
Interaktív / multimediális digitális könyv CD-ROM-on	0	0%	9	60%	6	66,6%	3	25%

FORRÁS: saját szerkesztés

A további digitális elemek gyakorisági adatait a hazai/külföldi, illetve angol/német tankönyvcsaládok összehasonlításában a 7. táblázat foglalja össze. Itt látható, hogy a két szakterülethez tartozó kiadványok között csak az LMS keretrendszerben elérhető interaktív anyagok tekintetében beszélhetünk markáns különbségről: ezek az angol tankönyvcsaládok 77,7%-ának kiegészítő elemei, míg a német tankönyvcsaládoknál nincs ilyen komponens. Ettől a különbségtől, illetve a fentebb említett egy-két kirívó példától eltekintve azonban nem igaz, hogy angolból szélesebb a digitális kiegészítő elemek tárháza.

A magyar és a külföldi kiadókról is elmondható, hogy a vizsgált tankönyvek nagy többségéhez biztosítanak online felületről letölthető audio, video, illetve szöveges tartalmakat. Ugyanakkor a korábban minőségileg előremutatóként definiált digitális elemek nem jellemzők a hazai tankönyvcsaládokra. Ebből a szempontból a legszembeűnőbb különbség az interaktív online anyagok (hazai 16,6%, külföldi 80%) és az online elérhető interaktív/multimediális digitális tankönyv (hazai 0%, külföldi 53,3%) tekintetében látszik, de említésre érdemes az is, hogy míg a hazai kiadványok egyikéhez sem tartozik LMS keretrendszerben elérhető tananyag, ugyanez a külföldi kiadványok közel felénél megtalálható. Habár a vizsgált tankönyvekhez kapcsolódó mobil alkalmazások száma mindkét kiadói csoportban alacsony, a kiadók által fejlesztett, de tankönyvtől független mobil alkalmazásokat tekintve egészen más kép rajzolódik ki. A hét külföldi kiadóból ugyanis ötnél (71,4%) elérhető interaktív anyagok ilyen formában, a magyar kiadók kínálatából viszont hiányzik ez az elem. Összegezve tehát jól látható a mennyiségbeli és minőségi különbség a két csoport termékei között, a külföldi kiadók javára. Ugyanakkor fontos hangsúlyoznunk, hogy az általunk minőségileg előremutatóként meghatározott digitális elemek csak bizonyos feltételek teljesülése mellett

tekinthetők innovatívnak (lásd 3.1. fejezet). Az egyes tankönyvcsaládok ilyen elemeit nem vizsgáltuk részletekbe menően a jelen tanulmányban, így a minőségi különbségre vonatkozó eredményeket ezzel a kitételrel kell értelmezni.

7. TÁBLÁZAT

Hazai és külföldi kiadású, illetve angol és német tankönyvcsaládok online elérhető elemeinek gyakorisági adatai

	Hazai tankönyvcsaládok (N=6)		Külföldi tankönyvcsaládok (N=15)		Angol tankönyvcsaládok (N=9)		Német tankönyvcsaládok (N=12)	
	db	%	db	%	db	%	db	%
Letölthető nyomtatható anyagok	6	100%	15	100%	9	100%	12	100%
Letölthető audio/video anyagok	5	83,3%	13	86,6%	7	77,7%	11	91,6%
Lapozható digitális könyv online	0	0%	2	13,3%	1	11,1%	1	8,3%
Interaktív / multimediális digitális könyv online	0	0%	8	53,3%	3	33,3%	5	41,6%
LMS kurzusanyag	0	0%	7	46,6%	7	77,7%	0	0%
Online interaktív feladatok	1	16,6%	12	80%	5	55,5%	8	66,6%
Mobil applikációval elérhető interaktív feladatok	0	0%	3	20%	1	11,1%	2	16,6%

FORRÁS: saját szerkesztés

3.4 A kiadók további, a digitalizálás folyamatához kapcsolódó ismervei

A tankönyvcsaládok nyomtatott és digitális elemeit érintő kérdéseken túl a kiadók által használt kommunikációs csatornákra, illetve a kiadók digitális tananyagfejlesztési terveire irányuló kérdéseket is megfogalmaztunk. Az eredmények alapján nem mondható túlságosan intenzívnek a kiadói digitális kommunikációs csatornák használata a felhasználókkal való kapcsolattartásra (8. táblázat). A gyakorisági adatokból az látszik, hogy 12 kiadóból kilenc kommunikál a felhasználókkal hírlevél segítségével, hétnek van Facebook oldala és

YouTube csatornája, öt használ blogot, és mindössze egynek van Twitter fiókja. Az egytől ötig terjedő skálán (1=soha nem használjuk, 5=rendszeresen használjuk) megjelölt válaszok átlaga csak a hírlevél és a Facebook oldal esetében haladja meg a közepes értéket, a többi csatorna felhasználtsága alacsonynak mondható.¹¹

8. TÁBLÁZAT

Kiadói kommunikációs csatornák elérhetőségi adatai és átlagos felhasználtsága (N=12)

	Nincs a kiadónak / Nem tud válaszolni	Van a kiadónak	Átlagos felhasználtság
Blog	7	5	3,00
Twitter	11	1	2,00
Facebook oldal	5	7	3,43
YouTube csatorna	5	7	2,14
Hírlevél	3	9	3,44

FORRÁS: saját szerkesztés

A strukturált interjú több kérdése is a kiadók jövőbeli terveire irányult, a teljes digitalizálás lehetőségét, illetve az egyéb digitális tananyagfejlesztési terveket firtatva. Előzetes feltételezésünket – mely szerint a kiadói kínálat hosszú távon a teljes digitalizálás felé mutat – a 11 válaszból hét igazolja, azaz a kiadók többsége tervezi a teljes digitalizálást, fele pedig már a közeljövőben elképzelhetőnek tartja azt. Érdekes eredmény, hogy jellemzően a hazai kiadók tervezik a teljes digitalizálást (9. táblázat). Ennek okait érdemes lenne egy jövőbeli kutatásban megvizsgálni.

9. TÁBLÁZAT

A hazai és külföldi kiadók tankönyv-digitalizálással kapcsolatos tervei (N=11)

Hazai kiadók	Tervezi a teljes digitalizálást	5
	Nem tervezi a teljes digitalizálást	0
Külföldi kiadók	Tervezi a teljes digitalizálást	2
	Nem tervezi a teljes digitalizálást	4

FORRÁS: saját szerkesztés

¹¹ Az e-mail használatát nem vizsgáltuk külön, mert feltételeztük, hogy mint alapvető és leginkább elterjedt digitális kommunikációs csatorna, minden kiadónál magától értetődő a használata.

Az egyéb kiadói tervekkel kapcsolatos nyílt kérdésnél négy válaszadó az interaktív feladatokat említi a kiadó legközelebbi digitális tananyagfejlesztési terveként, míg hárman a tankönyv valamilyen digitális változatát jelölik meg: „eBook”; „tankönyv kivetíthető változata”; „digitális tankönyv”. A további, egy-egy szakreferens által említett tervek többsége szintén egyes kiegészítő anyagokra vonatkozik: pl. óratervek, a tankönyv anyagával összefüggő PowerPoint prezentációk, diszlexiás tanulók számára készített anyagok, valamint kiegészítő feladatsorok, játékos feladatok fejlesztéséről esik szó. Ugyanakkor egy válaszadó utal a kiadó által tervbe vett e-Learning képzésekre, egy pedig arra, hogy a felhasználók visszajelzései szerepet játszanak a jövőbeli fejlesztések kijelölésében: „Folyamatosan növeljük a digitális anyagok mennyiségét a tanárok igényei és a visszajelzés alapján. A közeljövőben várhatóan megjelennek az órai tervek és további tananyagok, valamint a tanárok jobban tudatosítják a kínált anyagokat.” Itt tehát az a felvetés is megjelenik, hogy a pedagógusokat érdemes jobban megismertetni a kiadói kínálattal. Hogy a felhasználók mennyire ismerik, használják a kiadók által jelenleg biztosított digitális kiegészítő anyagokat, azt egy kapcsolódó, folyamatban lévő kutatásban vizsgáljuk.

*a nyelvkönyvpiac próbál
lépést tartani a kiadói
anyagoktól független,
ingyenesen elérhető
digitális tartalmakkal*

4. ÖSSZEFOGLALÁS ÉS KITEKINTÉS

4.1 A legfontosabb eredmények áttekintése

Az eredmények alapján valamennyi vizsgált tankönyvcsaládról elmondható, hogy többféle digitális elemmel egészül ki. A nyomtatott kiadványok gyakran megtalálhatók digitális formában is, és viszonylag magas azon tankönyvcsaládok aránya, ahol egy-egy hagyományosnak mondható elemnek (pl. tanári kézikönyv) kizárólag a digitális változata van jelen. A háttértárolón, jellemzően fizetős módon elérhető tananyagok mellett – illetve egyes esetekben azok helyett – nagy számban találunk online elérésű anyagokat, melyek sok esetben ingyenesen hozzáférhetőek. A hazai és külföldi kiadványok között mind a nyomtatott, mind a digitális tananyagok tekintetében jól látható mennyiségbeli különbségek vannak, és a minőségileg potenciálisan előremutatóként definiált digitális elemek (pl. a tankönyv online elérhető interaktív, digitális változata, mobil applikáción elérhető interaktív anyagok) nagyobb arányban vannak jelen a külföldi kiadványoknál, vagy csak ott találhatók meg. Habár az angol mint idegen nyelv tankönyveket módszertani innováció szempontjából gyakran élenjárónak tekintik (Allen, 2015, 250. o.), az angol és a német tankönyvcsaládok között összességében nem találunk markáns különbséget, egy-egy elemtől eltekintve (pl. nyomtatott tanári kézikönyv, LMS keretrendszerben elérhető anyagok). A kiadói vélemények, mérések szerint a felhasználók leginkább a letölthető tanári segédanyagokat keresik, viszonylag magas a felhasználtsága a letölthető, illetve az interaktív tankönyv-kiegészítő anyagoknak is, a letölthető tanulói segédanyagok azonban kevésbé népszerűek. A kiadók a felsorolt kommunikációs csatornák közül leginkább a Facebook oldalukat és a hírlevelet részesítik előnyben a

felhasználókkal való kapcsolattartásban, ugyanakkor azokat sem használják kifejezetten intenzíven. A szakreferensek válaszai alapján a kiadók többsége (jellemzően a hazai kiadók) tervezi a teljes digitalizálást, fejlesztési terveik között a digitális tankönyv, interaktív feladatok és egy-egy válaszban egyéb digitális kiegészítő anyagok szerepelnek.

Látható tehát, hogy a nyelvkönyvpiac a digitális taneszközök viszonylag széles kínálatát nyújtva próbál lépést tartani a kiadói anyagoktól független, ingyenesen elérhető digitális tartalmakkal. Mivel Magyarországon tankönyvközpontú oktatásról beszélhetünk (DOS, 2016, 41. o.), feltételezhető, hogy ez a kiadói kínálat jelentős mértékben meghatározza a pedagógusok digitális tananyaghasználatát. E feltételezés egy készülő, nyelvtanárokat bevonó vizsgálat alapját képezi. Ugyanakkor érdemes volna azt is megvizsgálni, hogy a kiadói kínálat hogyan alakul évről évre, milyen esetleges változások észlelhetők a tankönyvcsaládok digitális elemeinek aránya, minősége, hozzáférhetősége szempontjából. Emellett további kutatások tárgyát képezhetné a jelen tanulmányban minőségileg előremutatóként definiált elemek részletes tartalmi elemzése, melynek segítségével megállapítható volna, hogy azok milyen mértékben töltik be innovatív funkciójukat.

Kijelenthetjük azonban, hogy a (tan)könyvkiadók alapvető szerepe, funkciója a digitalizációs folyamatok révén gyökeresen átalakulóban van: míg korábban „csupán” készen vásárolt tudástartalmak egyirányú közvetítésével foglalkozó vállalkozásként működtek, a tanulmányban bemutatott, előremutató tankönyvcsalád elemek és szolgáltatások révén betekintést kapunk újdonsült, kiegészítő szerepkörükbe is, melyben az egyes termékekhez kapcsolódó digitális tartalomszolgáltatás egészíti ki eddigi tevékenységüket. Ez a fenntarthatóság és piaci érdek szempontjából is már szükségszerűen kétirányú kommunikációs folyamat kell, hogy legyen a felhasználói igények minél jobb kielégítése érdekében. Érdemes lenne tehát egy következő tanulmány keretében ezt a komplex folyamatot is görcső alá venni.

4.2 Szempontrendszer tankönyvcsaládok digitális elemeinek fejlesztéséhez és értékeléséhez

A tanulmány zárásaként szeretnénk a kutatás alapján, annak mintegy gyakorlati produktumaként egy lehetséges elemzési szempontrendszert ismertetni, mely az egyes tankönyvcsaládok részletes, tartalmi elemzése során értelmezhető és alkalmazható megfelelően. Fő különbsége más, digitális tananyagokhoz készített értékelési kritériumrendszerekhez (pl. tankönyvek, digitális táblára írt anyagok értékelési kritériumaihoz) képest, hogy a tankönyvcsaládoknál megjelenő speciális, csak ebben a helyzetben releváns szempontokat is megjeleníti (pl. kapcsolódás a központi egységekhez: tankönyv és munkafüzet, vagy a funkcionális sokszínűség). Ugyanakkor ennek kapcsán fontos megemlíteni, hogy egy adott tankönyvcsalád különböző funkciókkal bír, sokféle (digitális) elemből épülhet fel, tehát taneszköz-szinten sokkal kevésbé jól körvonalazható, értelmezhető, mint például egy digitális tankönyv. Éppen ezért egy olyan szempontrendszer létrehozására törekedtünk, melyben az elemzés

*az osztálytermi alkalmazás tapasztalatai mentén részle-
tezhetők a saját kontextus
figyelembevételével*

szempontok alapján történik, mégis globális értékelést tesz lehetővé, melyben az egyes tankönyvcsalád-elemek esetében más-más szempontok lesznek relevánsabbak, lényegesebbek (v.ö. *Lénárd*, 2014, 14.-15. o.). Itt az általános megfogalmazások jó kiindulópontot jelenthetnek, azok az osztálytermi alkalmazás tapasztalatai mentén részletezhetők a saját kontextus figyelembevételével. Mindezzel együtt törekedtünk az újfajta technológiai környezetből adódó speciális szempontok megfelelő megjelenítésére, de nem feledkeztünk meg a pedagógiai, módszertani szempontokról sem és a gyakorlati elemzési munkához egy táblázatos elemzési sablont is létrehoztunk.¹²

fontos lehet a minél szélesebb körű felhasználhatóság támogatása

4.2.1 Elnevezés, előzetes információ, elérhetőség (10. táblázat, I.-II. pontok)

Elnevezés, előzetes információ: Egységes besorolásra, terminológiára épülő, érthető, könnyen értelmezhető elnevezés. Főként fizetős elemeknél nagy a jelentősége annak, hogy mennyi és milyen jellegű információ érhető el a beszerzés előtt, így a megnevezésnél és/vagy a leírásban fontos lenne feltüntetni az adattároló mellett - amennyiben releváns - a felhasználási eszköz(ök)re vonatkozó információt is, ill. jó, ha találunk utalást a megcélzott felhasználói csoportra (pl. tanári, tanulói) és/vagy a felhasználási funkcióra/funkciókra (teszt, tananyaggyártó, gyakorlófeladat stb.) A beszerzést nagy mértékben segíti a minta, betekintés lehetősége.

Elérhetőség: Általában a következő pontban taglalt tárolási eszközzel van összefüggésben, hogy az adott elem milyen módon (ingyenes vagy fizetős) érhető el a felhasználó számára.

4.2.2 Technológiai elemzési szempontok (10. táblázat, III-VI. pontok)

A tárolás és a felhasználás módja: Mivel a digitális tananyagoknál fontos tényező, hogy a tárolási eszköz és a felhasználási, elérési eszköz sok esetben különbözhet egymástól (pl. online tárolt tananyagok asztali számítógépről, interaktív tábláról és mobil eszközökről is elérhetők és használhatók, ami más-más tanulási, tanítási cél megvalósítását teszi lehetővé), ezért az elemzésben érdemes külön kitérni ennek a két eszköztípusnak a meghatározására.

Működés és kezelhetőség: Fontos szempont az újfajta taneszközök és tananyagok vizsgálatakor a könnyű kezelhetőség tanárnak és diáknak egyaránt. Itt fontos lehet a minél szélesebb körű felhasználhatóság támogatása (például a platform-független anyagok), a könnyű

¹² A szempontrendszer épít más digitális tananyagok besorolási és értékelési kritériumrendszerére, pl. az elektronikus szótárak elemzési szempontjaira (*Dringó-Horváth*, 2011), vagy a digitális tankönyveket elemző kritériumrendszerre (*Hülber, Lévai és Ollé*, 2014; *Ollé, Hülber és Lévai*, 2015), ill. a Nemzeti Erőforrás Minisztérium „Digitális taneszközök besorolása” elnevezésű dokumentumra.

elgazodás a tananyagban, az egyes célok, funkciók és tartalmak áttekinthetősége, illetve szükség esetén a segítség megfelelő elérése (beépített felhasználói támogatás vagy akár kiadói közreműködéssel igénybe vehető). Ennél fogva a megfelelő kezelhetőség jelentheti egy egyszerű, letölthető tananyag esetében csupán a könnyű és gyors letöltési és mentési funkció problémamentes működését, míg az összetettebb tananyagoknál a könnyű telepíthetőségtől kezdve a megfelelő navigációs és visszajelzési lehetőségeken keresztül a hardver- és szoftver-függetlenség vizsgálatáig is terjedhet (pl. tud-e különböző platformokon, illetve operációs rendszereken is működni).

*gyakran megjelenő funkció
a tanulászervezés,
pedagógiai munka
támogatása módszertani és
oktatásszervezési
segédanyagok formájában*

Multi- és hipermedialitás, interaktivitás: A digitális tanulási környezet oly sokszor hangsúlyozott pozitívuma, hogy a nyomtatott anyagoknál jóval szélesebb médiahasználatot tesz lehetővé, mely, amennyiben használatuk, összekapcsolásuk tanulásmódszertanilag megfelelő, hatékonyan támogatja a tanulási és tanítási folyamatot. Amennyiben lehetséges, érdemes hangsúlyt fektetni a hipertext/hipermédia kihasználására, hiszen ezáltal az egyes tananyag-elemeket megfelelően összekapcsolhatjuk egymással, és hasznos külső anyagokat is bekapcsolhatunk a tanulási/tanítási folyamatba. Ennek a két pontnak vizsgálatát szintén fontosnak érezzük a digitális tankönyv-kiegészítő anyagok értékelésénél.

Egy további, szintén gyakran említett pozitív jellemző az interaktivitás, vagyis a tanulói tevékenységre adott (azonnali) válaszadás képessége. Amennyiben a gépi válaszreakció megfelelően kifinomult és módszertanilag megfelelő használattal párosul (aktivításra serkent, illetve a saját tanulási folyamat felelős irányítását, felügyeletét teszi lehetővé), szintén pozitívan befolyásolhatja a tanulási folyamatot. Az interaktivitás legmagasabb foka pedig az, ha megjelenik a gép által mediált ember-ember interakció is (pl. online tutorálás, kooperáció formájában).

4.2.3 Módszertani elemzési szempontok (10. táblázat, VII–IX. pontok)

Funkcionalitás, centralitás:¹³ Az egyes digitális elemeket funkciók szerint is csoportosítani tudjuk. Itt gyakran találkozunk a „betekintés funkció”-val, mely segíti a tankönyvcsalád tartalmi és funkcionális megismerését, megkönnyítve ezáltal a vásárlást. A leggyakoribb funkció természetesen a tananyag funkció, melynél érdemes megvizsgálni, hogy milyen mértékben kapcsolódik a digitális elem a központi tananyagegységekhez (tankönyv és munkafüzet), mennyire képezi annak centrális, illetve perifériás részét (v.ö. Rösler, 2010). Így ennél a pontnál megkülönböztethetjük a tananyag/tananyagrész digitális változatát, valamint a kiegészítő tananyagokat (további feladatok, tesztek, posztterek, szókártyák stb.), az egyes

¹³ A keretrendszer e pontja nagymértékben épít a Nemzeti Erőforrás Minisztérium „Digitális taneszközök beszerelése” elnevezésű dokumentumra, melyet adaptáltunk a tankönyvcsaládok témakörére: <http://www.nefmi.gov.hu/kozoktatasi/oknt-bizottsagai/digitalis-tananyag/dtmb-digitalis-taneszkoz>

tankönyvcsaládoknál e tekintetben jelentős különbségek is lehetnek. További, gyakran megjelenő funkció a tanulásszervezés, pedagógiai munka támogatása módszertani és oktatásszervezési segédanyagok formájában (tanmenetek, megoldókulcsok, tanári kézikönyvek/módszertani segédletek stb.). Itt mindenképpen előremutató, ha egy tankönyvcsalád digitális kiegészítő elemei minél szélesebb spektrumot lefednek a funkcionalitás terén (10. táblázat, VII. pont).

megadható az adott digitális tankönyv-kiegészítő elem – és ezáltal a tankönyvcsaládhoz tartozó teljes digitális kínálat – minőségi értékelési kerete

Tartalmi szempontok: A digitális kiegészítő elemek tartalmi vizsgálatánál – mint minden más tananyagnál – elsődleges szempont a szakmailag, tudományosan helyes tényanyag, de a digitális környezetben érdemes vizsgálni a tartalom könnyű aktualizálási és esetlegesen bővítési lehetőségét is. A tartalom módszertani feldolgozása a modern tanulásmódszertani elveknek kell, hogy megfeleljen (pl. tanulóközpontúság, kompetenciaorientáltság, cselekvésközpontúság, tanulói autonómia fejlesztése, multidiszciplináris szemlélet). A tankönyvcsalád felhasználási céljától függően a vizsgálat tárgyát képezheti továbbá a tantervhez való kapcsolódás is.

Tanulástámogatás: Összefügg az előzőekben leírt jellemzőkkel, hogy a digitális tanulási környezet képes támogatni olyan fontos, a kor tanulási szokásait, illetve az élethosszig tartó tanulást támogató tanulási formákat, mint az autonóm tanulás, a személyre szabott, differenciált tanulási útvonal használata vagy a kooperatív, közös tudásépítés, így ezek vizsgálata is szempontként jelenhet meg a digitális tankönyv-kiegészítő elemek vizsgálatakor. Például a személyre szabott tanulás támogatásánál olyan szempontokat vehetünk figyelembe, mint a tananyagok testreszabhatósága előképzettség, képesség, tudásszint alapján, a tanulói stílus vagy a sajátos nevelési igény figyelembevétele (v.ö. *Hülber, Lévai és Ollé, 2014*).

4.2.4 Az innovatív tanulási környezet kihasználtsága

Bizonyos, itt felsorolt elemzési szempontok figyelembevételével megadható az adott digitális tankönyv-kiegészítő elem – és ezáltal a tankönyvcsaládhoz tartozó teljes digitális kínálat – minőségi értékelési kerete.

A fentebb részletezett szakirodalmi elemzések alapján az innovatív tanulási környezet kihasználtsága magas, amennyiben

- a hozzáférés nem kizárólag zárt adathordozón, hanem **online eléréssel** (is) megoldott,
- a felhasználás során **mobil eszközöket** (is) használhatunk,
- az adott funkció(k) szempontjából releváns technikai megvalósulás jellemzően **multimédiás és/vagy interaktív**, illetve **funkcionálisan sokszínű**,

- legalább egyet képes támogatni a következő fontos, digitális eszközökkel jól segíthető tanulási formákból:
 - autonóm tanulás,
 - személyre szabható, differenciált tanulás, illetve
 - kooperáción alapuló, közös tudásépítés.

A tankönyvcsalád egészét nézve az innovatív környezet kihasználtságának mértéke annál magasabbnak tekinthető, minél több ily módon jellemezhető, előremutató elemet foglal magába.

10. TÁBLÁZAT

Digitális tankönyvcsalád-elemek elemzési szempontjainak összefoglaló táblázata¹⁴

ALAPADATOK, ELŐZETES INFORMÁCIÓ	
Elemzési szempontok	Tartalom
I. Elnevezés, leírás	– jól értelmezhető – felhasználói kör és/vagy funkció világos – betekintés lehetősége biztosított
II. Elérhetőség	(megfelelő(k) kiválasztása) – ingyenes – ingyenes, de regisztrációhoz kötött / közvetlenül a kiadótól kell igényelni – fizetős
TECHNOLÓGIAI ELEMZÉSI SZEMPONTOK	
Elemzési szempontok	Tartalom
III. Tárolás módja	(megfelelő(k) kiválasztása) – háttértárolón (CD, DVD, CD/DVD-ROM)

¹⁴ Fontos megjegyezni, hogy a jelen táblázat egy átfogó, tankönyvcsaládokra egészében alkalmazható besorolási és értékelési rendszer, mely bizonyos digitális oktatási elemeknél, melyekhez fejlett értékelő eszközök állnak rendelkezésre (pl. interaktív nyelvoktató feladatok, interaktív nyelvoktató mobil-alkalmazások) további szempontokkal egészíthető ki. A keretrendszer V., VII. és IX. pontja nagymértékben épít *Hülber, Lévai és Ollé (2014)* digitális tankönyvek elemzéséhez létrehozott értékelési szempontrendszerére, míg a VII. pont a Nemzeti Erőforrás Minisztérium „Digitális taneszközök besorolása” elnevezésű dokumentumból indul ki, melyet adaptáltunk a tankönyvcsaládok témakörére.

	– online elérésű
IV. Felhasználás eszköze	(megfelelő(k) kiválasztása) – asztali számítógép/laptop – mobil eszköz – interaktív tábla
V. Működés és kezelhetőség	– technológiailag hibátlan működés – könnyű felhasználói kezelhetőség, eligazodás (célok, funkciók és tartalmak áttekinthetősége, segítség megfelelő elérése) – jó minőségű multimédiás elemek – hardver és szoftver-függetlenség mértéke – szükség esetén offline módon is használható
VI. Multi- és hypermedialitás, interaktivitás	– pedagógiai szempontból megfelelő multimédiás és interaktív elemek, pl. motiválóak a korosztály számára; az egyes médiumok erősítik egymás hatását; jellemző a didaktikailag átgondolt, tanulást támogató elrendezés, illeszkedés, kapcsolódás
MÓDSZERTANI ELEMZÉSI SZEMPONTOK	
Elemzési szempontok	Tartalom
VII. Funkciója, kapcsolódás a központi elemekhez	(megfelelő[k] kiválasztása) Tananyag, kapcsolódás a központi elemekhez – betekintés – digitális tananyag-egység/objektum (nem didaktizált) – digitális tananyag: tankönyv(rész)/ munkafüzet(rész) – digitális tananyag: kiegészítő tananyag – digitális gyakorló és teszt-anyag (gyakorlat, játék, adaptív vagy nem adaptív teszt) Támogató környezet/rendszer – tanulásszervezés/ pedagógiai munka támogatása (tanmenet, módszertár stb.) – digitális tananyaggyártás – önreflexió, önértékelés eszköze (pl. e-portfólió) – kommunikációs platform oktatási célra – képzés-menedzsment rendszer (akár játékosítási céllal)
VIII. Tartalmi szempontok	– szakmailag helyes, aktuális tartalom – könnyen bővíthető, frissíthető – tantervhez kapcsolódik – segíti a tantárgyközi kapcsolatok kialakítását – modern módszertani elvek megjelenése
IX. Tanulástámogatás	– autonóm tanulás • interaktivitásra épít

	• saját tanulási folyamat nyomon követése• didaktikailag megalapozott, változatos visszajelzés és értékelés– személyre szabhatóság, differenciálás• tanulói előismeretek, szint alapján• tanulói stílus alapján• sajátos nevelési igény alapján– gamifikáció (játékosítás) lehetősége– kooperáció, közös tudásépítés támogatása• megosztható, kommentálható• közösen szerkeszthető

FORRÁS: saját szerkesztés

IRODALOM

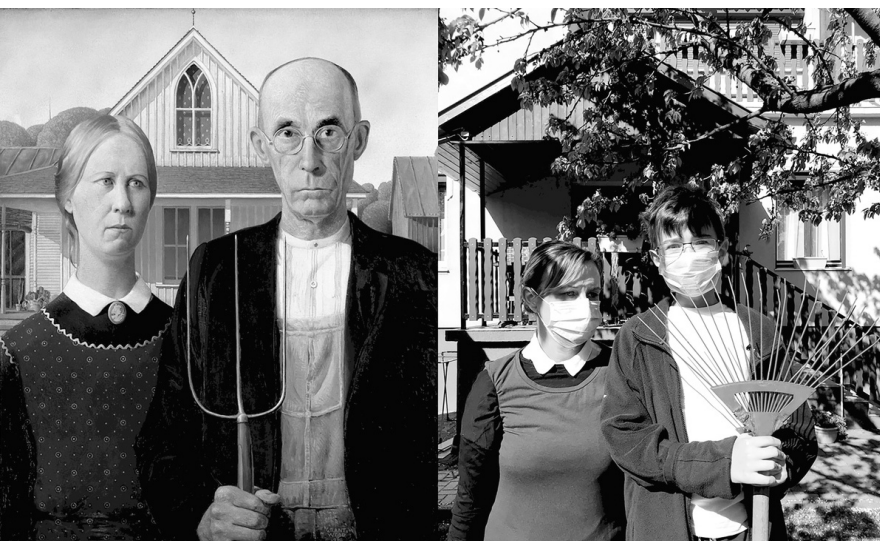
- Adams Becker, S., Cummins, M., Davis, A., Freeman, A., Hall Giesinger, C., Ananthanarayanan, V. (2017): *NMC Horizon Report: 2017 Higher Education Edition*. The New Media Consortium, Austin. Letöltés: <https://library.educause.edu/-/media/files/library/2017/2/2017horizon-reporthe.pdf> (2020.01.26)
- Allen, Ch. (2015): Marriages of convenience? Teachers and coursebooks in the digital age. *ELT Journal*. **69**. 3 sz., 249-263. Letöltés: <http://dx.doi.org/10.1093/elt/ccv005> (2020.01.26)
- Buda András (2017): Hatottak-e az IKT-eszközök a pedagógusok munkájára? *Educatio*. **26**. 2 sz., 216–229. Letöltés: <https://akademiai.com/doi/pdf/10.1556/2063.26.2017.2.5> (2020.01.26)
- Czékmán Balázs és Fehér Péter (2017): A számítógéppel támogatott tanítás és tanulás története a közoktatásban Magyarországon (1983-2016). *Képzés és gyakorlat: training and practice*. **15**. 1-2 sz., 45-66.
- Dringó-Horváth, Ida (2011): Hogyan válasszunk elektronikus szótárat a nyelvtanuláshoz? *Iskolakultúra*. 2011/6–7 sz., 141-156. Letöltés: http://epa.oszk.hu/00000/00011/00157/pdf/iskolakultura_2011_06-07_141-156.pdf (2020.01.26)
- Dringó-Horváth Ida (2016): Digitális kooperáció a nyelvórán. In: Reményi Andrea Ágnes, Sárdi Csilla, Tóth Zsuzsa (Szerk.): *Irányok a mai magyar alkalmazott nyelvészetben*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 32-46. Letöltés: http://www.tinta.hu/shop_ordered/60066/pic/tavlatok_honlapra.compressed.pdf (2020.01.26)
- Fischerné Dárdai Ágnes (2009): *Az interaktív táblákhoz készített digitális tananyagok számbavétele, rendszerezése, a fejlesztések jellemző irányainak bemutatása és értékelése: Kutatási jelentés*. Pécsi Tudományegyetem, Tankönyvkutató Műhely, Pécs. Letöltés: <http://www.nefmi.gov.hu/kozoktatas/tankonyvkutatasok/elemzes-interaktiv> (2020.01.26)
- Fischerné Dárdai Ágnes és Molnár-Kovács Zsófia (2013): A hazai tankönyvkiadók digitális tananyagkínálatának feltérképezése: Fejlesztési standardok, jövőbeli tendenciák. In: Andl Helga és Molnár-

- Kovács Zsófia (Szerk.): *Iskola a társadalmi térben és időben 2011-2012: II. kötet*. "Oktatás és Társadalom" Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécsi Tudományegyetem, Pécs. 53-63.
- Garrett, N. (1991): Technology in the service of language learning: Trends and issues. *The Modern Language Journal* 75. 1 sz., 74-101.
- Godwin-Jones, R. (2016): Looking back and ahead: 20 years of technologies for language learning. *Language Learning & Technology* 20. 2 sz., 5–12. Letöltés: <http://lt.msu.edu/issues/june2016/emerging.pdf> (2020.01.26).
- Godwin-Jones, R. (2011): Autonomous language learning. *Language Learning & Technology*. 15. 3 sz., 4–11. Letöltés: <http://lt.msu.edu/issues/october2011/emerging.pdf> (2020.01.26)
- Hismanoglu, M. (2011): The integration of information and communication technology into current ELT coursebooks: A critical analysis. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 2011/15 sz., 37–45.
- Hubbard, Ph. (1988): An Integrated Framework for CALL Courseware Evaluation. *CALICO Journal*. 6. 2 sz., 51-72.
- Hülber László, Lévai Dóra, Ollé János (2014): *A digitális tankönyvek összehasonlítása és értékelése*. Letöltés: <http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/A%20digit%C3%A1lis%20tank%C3%B6nyvek%20ELTE.pdf> (2020.01.26)
- Kaposi József (2012): A tankönyv szerepének változásai. *Iskolakultúra*. 2012/12 sz., 56-70. Letöltés: <http://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/view/21340/21130> (2020.01.26)
- Kojanitz László (2007): A tankönyvek minőségének megítélése. *Iskolakultúra*. 2007/6-7 sz., 114-126. Letöltés: <http://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/view/20645/20435> (2020.01.26)
- Levy, M. és Stockwell, G. (2006): *CALL dimensions: Options and issues in computer-assisted language learning*. Lawrence Erlbaum, Mahwah.
- Lénárd András (2014): Kísérlet a digitális tananyag-értékelés hazai és nemzetközi gyakorlatának áttekintésére egy komplex rendszer alkalmazásával. In: Ollé János (Szerk.): *VI. Oktatás-Informatikai Konferencia Tanulmánykötet*. 375-392.
- Li, L. (2017): *New technologies and language learning*. Palgrave, London.
- Nádasi, András (2010): Oktáselmélet és technológia (elektronikus jegyzet) EKE, Eger. Letöltés: http://okt.ektf.hu/data/nadasia/file/tananyag/oktataselemlet/1_tananyag1.html (2020.04.25)
- N. Császi Ildikó (2020): IKT-tananyagok a magyar nyelv tanításához a középiskolai tankönyvek tükrében. A XXVII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia tanulmánykötete. (Megjelenés alatt)
- Ollé János, Hülber László, Lévai Dóra. (2015). Út az új generációs digitális tankönyvek megvalósításához. *Könyv és Nevelés*. 17. 1. sz., 67-89.
- Öveges Enikő és Csizér Kata (2018): *Vizsgálat a köznevelésben folyó idegennyelv-oktatás kereteiről és hatékonyságáról: Kutatási jelentés*. Oktatási Hivatal, Budapest. Letöltés: https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/sajtoszoba/nyelvoktatas_kutatasi_jelentes_2018.pdf (2020.01.26)

- Rónyai Tünde (2012): Új szabályozás a tartós használatba adott tankönyvekkel kapcsolatban. *Könyv és Nevelés*, 14. 4., 97-101. Letöltés: https://epa.oszk.hu/03300/03300/00018/pdf/EPA03300_konyv_es_neveles_2012_4.pdf (2020.01.26)
- Rösler, D. (2010): Die Funktion von Medien im Deutsch als Fremd und Deutsch als Zweitsprache-Unterricht In: Krumm, H.-J., Fandrych, Ch., Hufeisen, B., Riemer, C. (Hrsg.): *Deutsch als Fremd- und Zweitsprache. Ein internationales Handbuch. 2 Bände.* De Gruyter Mouton, Berlin, New York. 1199-1214.
- TANOSZ - Tankönyvesek Országos Szakmai Egyesülete (2019): *A 2019/20-as tanév tankönyvrendelésének tapasztalatai.* Letöltés: <https://www.tanosz.info/file/300/tanosz-elemzes-2019-10-29.pdf> (2020.01.26)
- UNESCO (2002): *Information and Communication Technologies in Teacher Education: A planning guide.* UNESCO, Párizs. Letöltés: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000129533> (2020.01.26)
- Zhao, Y., Lai, C., Zhang, G. M. (2010): Curriculum, digital resources and delivery. In: Peterson, P., Baker, E., McGaw, B. (Szerk.): *International Encyclopedia of Education.* Elsevier, Oxford. 390–396.

Rendelkezések, stratégiák, tájékoztatók:

- DOS (Digitális Oktatási Stratégia). A Kormány által 1536/2016. (X. 13.) Korm. határozattal a Digitális Jólét Program részeként elfogadott stratégia. Letöltés: <http://www.kormany.hu/download/0/cc/d0000/MDO.pdf> (2020.01.26)
- EMMI tájékoztató: Az Emberi Erőforrások Minisztériuma Köznevelésért Felelős Államtitkárságának tájékoztatója az iskolai tankönyvellátás 2013. évi változásairól. Letöltés: https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatasi/tankonyv/tajekoztatasi_a_tankonyvellatas_valtozasairol.pdf (2020.01.26)

Grant Wood:
Amerikai gótika

Grolmusz Ádám:
Karantén kópia

Grolmusz Ádám (4. o.)
Parafrázisok